

DR. SZÁSZ ISTVÁN TAS

PILLANTÁS AZ ERDÉLYI MAGYAR GAZDASÁGI EGYESÜLET UTOLSÓ ÉVEIRE

■ Az EGE–EMGE története páratlan sikertörténetnek indult, s 103 év után a történelmi tragikum gyilkos-öngyilkos szakadékaiban végződött. Ha a siker titkát kutatjuk, talán Demeter Bélát idézném, aki a célt így fogalmazta meg: „Az erdélyi magyar gazdátársadalom megszervezése és ügyének teljes szolgálata”, illetve zászlajukról ezt olvastam: „Egy az egészért és az egész egyért.”¹ Ide kívánczok ugyanakkor a tizedik elnök Teleki Béla definíciója is az általa vezetett szervezetről, mely az 1942-es marosvásárhelyi közgyűlésen hangzott el: „Ez az egyesület 100 év óta változatlanul gazdátársadalmi szervezet, népnevelési intézmény, érdekvédelmi szerv és az erdélyi mezőgazdaság szaktestülete.”² Ugyancsak ő mondja 1944-ben, a 100 éves évfordulón az EMGE-ről a következőket: „Munkáját tanítással kezdte, és tanítással folytatja azóta is, mert az a nézete, hogy minden embernek meg kell teremteni a tanulás lehetőségét ahhoz, hogy boldoguljon. A fejlődés célja tehát a különbségek életmód és csak másodsorban az anyagi tényező. Ez lelki képességeken, a tanulás iránti hajlamon fordul meg, hiszen az anyagi jólét is csak a tudás nyomán sarjadhat ki. [...] jórészt ennek köszönhető, hogy az [EMGE] betölthette hivatását...”³

Dr. Szász István és az EMGE

■ Apám életének talán – a *Hitel* folyóirattal együtt – legfontosabb kérdéskör az EMGE. A továbbiakban nagymértékben támaszkodom emlékirataira.⁴

A házunkban szerkesztett *Hitel* című folyóirat és ennek ott gyülekező szellemi köre – az EMGE munkatársi gárdájával számos átfedést mutatott, fontos szerepet játszott az elkövetkező események alakulásában és alakításában s ennek apám is tevékeny részese volt. A *Hitel* szellemi körének és az 1940

utáni EMGE-nek jó néhány olyan akkori létkérdésben lehetett közös a tevékenysége, mely meghaladta utóbbinak a mezőgazdasági önszerveződésekkel kapcsolatos feladatait. Ennek magyarázata a személyi átfedéseken túl a közösségért érzett felelősség erős tudata volt.⁵

Már a második bécsi döntést követő napokban összegyűlt nálunk a „hitelesek” köre, és komoly megbeszélést folytattak arról, hogy melyek a tennivalók. Ekkor már tudtak Teleki Pál közelgő látogatásáról, mely megelőzte a honvédség bevonulását. Az elvárásokról és kiemelten a nemzetiségi politika terén elvártakról ezekben a napokban készítették el az emlékezetes memorandumot is, melyet aztán átadtak Teleki Pálnak. Ebben a munkában is részt vett az EMGE több későbbi munkatársa. Itt apám mellett Vita Sándor, Venczel József, Albrecht Dezső, Demeter Béla, Atzél Ede nevét említeném meg.

Apámnak a 22 év során angol cégénél befutott útja 1940-ben, Észak-Erdély visszacsatolásával véget ért. Ismét felmerült annak lehetősége, hogy valódi szakmájában, az agrárium területén vállaljon feladatot.

Az EMGE mint családi hagyomány s mint az ilyen jellegű munkára legalkalmasabb hely magától kínálkozó lehetőség, sőt feladat volt. A *Hitel* társaságból a parlamentbe behívott barátai is szorgalmazták, hogy az EMGE keretein belül folytassa munkáját, s ilyen irányba tett javaslatot a távollabbi rokon és egykor az apját tisztelő Bethlen István is, éppen a behívott képviselőkön keresztül.

Tudni való, hogy a magyar mezőgazdaság vezetése területi kamarákhoz rendelve valósult meg. Az összes kamarák felett az OMGE gyakorolt felügyeletet. Tudomásom

Ez az írás, mely az édesapám életéhez is kapcsolódó eseményeken keresztül nyit résnyit ablakot az EMGE történelmi eseményekbe ágyazott sorsára, remélem, hogy hozzájárul a máig hézagosan feltérképezett intézmény, jövőt szolgálni is képes megismertetéséhez.

szerint 11 kamarai terület szerveződött. Az EMGE-nek is ebbe a rendszerbe kellett beintegrálódnia, de közben a hagyományos magyar bürokratikus szellem jegyében felállították a Földművelésügyi Minisztériumnak egy erdélyi kirendeltségét is, melyet azonnal el is kereszteltek az itteniek kis F. M.-nek. Vezetője Balogh Vilmos lett. Ez volt a nem szabad társuláson alapuló vonal miniszteriális ellenőrzése. A szabad társuláson alapuló vonal (mint például az EMGE) vármegyei kirendeltségeinek felügyelete pedig az ő édesöccse, Balogh László kompetenciájába került.

Az EMGE választott elnökének – dr. Szász Pálnak – a tekintélye megingathatatlan volt, s bár Dél-Erdélyben maradt, az őt északra váltó gróf Teleki Béla még csak mint ideiglenes vezető fogadta el a megbízatást alelnökként, s hangsúlyozta, hogy amennyiben a helyzet változik, azonnal átadja helyét Dr. Szász Pálnak. Az ügyvezető alelnök ekkor Teleki László volt. Szász Istvánt az EMGE most létrehozott – a magyarországi rendszerben nélkülözhetetlen – Kamarai Ügyosztályának élére nevezték ki. Hatásköre az érdekképviseleti vonal (a mezőgazdasági kamarák) irányítása volt.

Lelkesen látott munkához, és bár az anyaországból érkezett úgynevezett ejtőernyősökkel gyakran akadtak viták, olykor kellemetlen szituációk, sikerült az érdekeket jól egyensúlyozva teljes békességben bonyolítani e tevékenységét.

A jól végzett munka és a Teleki Béla részéről felmerülő bizalmi kérdések is hozzájárultak ahhoz, hogy már 1941. június elsején igazgatói kinevezést kapott, s így prioritást a felügyelet vezetőjével szemben. Ez az anyaországiak és erdélyiek közötti egyensúly szempontjából is fontosnak bizonyult.

Létezett azonban az életnek számos olyan területe, ahol elkerülhetetlen volt az anyaországi túlsúly, mert például az oktatásban, a visszatérő Mezőgazdasági Akadémián Erdély 22 év után már nem rendelkezhetett a szükséges számú magyar szakemberrel.

Teleki Béla apámra egyre több munkát bízott. A rét és legelő ágazatot kiemelten neki szánta. Később erről tanulmányt is írt.⁶ De őt kérte fel az egyre nagyobb feladatokat ellátó EMGE hivatalnokainak kiképzésére is. Az EMGE ugyanis 1942–43 fordulóján már közel 50 000 gazdával dolgozott, és a meghatározó fontosságú gazdakörök száma is a 800 felé haladt.⁷

Közben azonban Teleki László súlyos beteg lett, és 1942 szeptemberében meg is halt.

Az emlékiratokban gyakori téma az anyaországból – mai szóhasználattal – „begyűrűző” címkérség kérdése. Apám az anyaországi kamarákat látogatván mosolyogva tapasztalta, hogy a kormánytanácsosi helyekért mekkora tolatkodás van. Ugyanis ez a méltóságos címmel járt együtt. Az egyes kamarai elnökök csodálkoztak azon, hogy őt nem foglalkoztatta a méltóságos cím elnyerése. Kolozsváron is megindult egy hasonló folyamat, de nem volt hasonlítható az anyaországból tapasztaltakhoz. Az intézményben Teleki Bélával teljes egyetértésben egészen más példát mutattak. Az erdélyi szellemmel ellentétes kivagyiság és sznobság esetei mégis gyakorivá váltak a város társasági életében. De komoly kérdőjelekkel terhelte a közvéleményt az anyaországból érkező pártpolitika is, mely jó vadászterületnek tekintette a visszacsatolt részeket.⁸

Ugyanakkor néhány kiváló ember is érkezett Kolozsvárra.

Itt kell tisztázni azt is, hogy az Erdélyi Pártot előzőleg Teleki Pál éppen saját németellenes pozícióinak megerősítése céljából szorgalmazta. Vagyis azok az „emgések”, akik ebben részt vettek, ezzel a politikai vonallal értettek egyet. Így maga az EMGE- és Erdélyi Párt-elnök Teleki Béla is. És ez Teleki Pál tragikus halála után sem változott.

Az 1942-es marosvásárhelyi kongresszust követően Teleki Béla már elfogadta az elnöki címet. Szász Pál esetleges visszaterése elvesztette aktualitását. Azután Szász István az ügyvezető alelnöki körben folytatta munkáját. További cikkei, tanulmányai jelentek meg.⁹

Egyes vélemények szerint ebben az időben kísérlet történt az EMGE-nek a kamarákba való beolvasztására, de ennek ellene szólt az a tekintély, melyet a szézesztendő szervezet – megismerése után, az anyaországból kivívott magának. Teleki Pál, majd az ő halála után Bárdossy is látogatást tett az EMGE-nél, s utóbb ide érkezett Bánffy Dénes földművelésügyi miniszter is küldöttségével. Külön utazást szervezett Kállay az EMGE megismerése céljából. A hírnévnek volt árnyoldala is. 1942-ben a németek érdeklődését felkeltette a sikeres szerveződé, és Teleki Béla elnököt és két kísérőjét meghívták egy németországi útra. Teleki Béla Szász Istvánt és Szövérdi Ferencet vitte magával. Már első személyes emlékeim

közé tartozik az az izgalom és aggodalom, mellyel hazavártuk őket. Nagyváradon a rokonoknál lestük érkezésüket, s nem véletlenül, mert a szövetséges bombázók éppen Rostockban tett látogatásuk után pár órával semmisítették meg a várost. Az út végeredményében szerintük tanulságos volt. Teleki a kötelező követségi látogatásnak is eleget tett Berlinben Sztójaynál, aki a háború kimenetelével kapcsolatban feltett kérdésére dodonai választ adott.

A feljegyzések korabeli fejezetében arról olvashattam, hogy a hadba lépést esztelen dolognak tartották, s ebben Teleki Béla is egyetértett velük,¹⁰ és hogy Kristóffy követ egy előadásában – általános meglepetésre – el is mondta, miszerint Kassán nem a szovjetek bombáztak, valamint hogy a kis Magyarország hadüzenetén elcsodálkozó Molotovtól semlegesség esetére előzőleg milyen ígéreteket kaptak.

Közben a háborús események ellenére az EMGE gyarapodott, és tekintélye egyre nőtt az erdélyi parasztság köreiből. A Szász Pál-i hagyomány jegyében Teleki Béla is nagy hangsúlyt fektetett a tanfolyamokra. A kéthetes tanfolyamokat három hétre bővítették.

Az 1943-as évet rendkívüli erőfeszítésekkel teli és igen eredményes esztendőként emlegeti az emlékirat. Külön emlékezik meg arról a miniszterelnöki látogatásról, amelynek során a népes küldöttséget lenyűgözte az EMGE Venczel József vezette statisztikai osztálya.

Apámat ekkor választják meg a Magyar Földhitelek Intézete Országos Szövetsége Felügyelőbizottsága elnökének. De az emlékiratban ennél nagyobb nyomatékkal szerepel a megállapítás: „Ekkor már minden józan ember látta, hogy a háborút elvesztettük.”

Az 1943. november–decemberi számmal indítják útjára a *Mezőgazdasági Szemle* megújult folyamát. Felelős szerkesztő Szász István, felelős kiadó Demeter Béla. A szerkesztőbizottságban az ország legkiválóbb szakemberei szerepeltek.

1944. március 4-én a vármegyei háza gyűlésén tartják meg az EMGE létrejöttének százéves évfordulóját. Az EMGE történetéről Venczel József, a statisztikai osztály vezetője tart kitűnő előadást. A hangulatra az elkerülhetetlen vég, a bizonytalanság nyomja rá bélyegét. Az emlékiratban ez áll: „Csak annyi biztos, hogy a balsorsot is vállalni kell.” Ő maga a későbbiekben valóban ennek megfelelően járt el.

1944. március 18-án éppen egy nagyszabású ünnepség volt a Nemzeti Színházban. A jó társaság a New Yorkban vacsorázott. Reggel arra ébredtek, hogy a németek a várost megszállták az országot. Bánffy Dénes földművelésügyi miniszter lemondott. Teleki Bélát táviratban hívták a poszt betöltésére, de ő ezt visszautasította.

Az 1944. június 2-i bombázást követő napokban az EMGE vezető tisztségviselői – a lakosság megnyugtatása céljából – az egész Székelyföldet bejárták. A menekülni óhajtókat maradásra biztatták. A kirendeltségek szokásos tevékenysége a lehetőségek szerint folytatódott. A hivatalnokok családjait városközei falvakban helyezték el az esetleges bombázások elől.

Augusztusban már kialakult az Erdélyi Párt jobb- és balszárnya. A balszárnyon állt a szintén „emgés” Vita Sándor, és Teleki Béla is erre húzotta.

A szeptember 2-ra kitűzött, de csak szeptember 5-én elindított dél-erdélyi támadás előtt Teleki Béla felkereste Dálnoki Veresst a kiugrás ügyében, és eredménytelenül. Az emlékiró pár nap múlva Tordán megdöbbenéssel észlelte, amint kolozsvári notabilitások vidáman falatoznak egy vendéglőben, mintha mi sem történt volna. Szomorúan jegyzi meg: „A dalolva vonuló honvédek lettek pár nap múlva a „dél-erdélyi felszabadító erő” első hősi halottai.” Aztán 6-án Vita Sándorral mezősegi útra indultak, ahol teljes káoszt és kétségbeesést tapasztaltak.

Szeptember 12-én születik meg a negyvenekes memorandum a Horthyhoz az azonnali kiugrás ügyében. Ezt tekintik egyben az illegális Magyar Tanács megalakulása pillanatának is. A Tanács elnökének az éppen távol levő EMGE-elnököt, Teleki Bélát választják. A memorandum aláírói között van dr. Szász István mellett több „emgés” is, mint Vita Sándor, Venczel József, Demeter Béla. Teleki Géza adja át a kormányzóknak szeptember 14–15-én.¹¹

Az egyetemi tanév még megnyílik, a hadi helyzet következtében az óvóhelyen.

Szeptember 28-án Teleki szobájába kért apámat, és elmondja neki, hogy felkérték, utazzon Besztercebányán át Moszkvába a béketárgyalásokra. Tanácsát kéri. Úgy érzi, hogy diplomáciailag nem elég felkészült, s ezért a helyét átadja Teleki Gézának, s elhunyt miniszterelnök fiának. Ez a Faragó-féle békedelegáció, melynek útját többek között Atzél Ede készítette elő.

Teleki Béla magával viszi Szász Istvánt a főhadiszállásra Kolozsborsára, s nem titkolja, hogy ezúttal Dálnoki Veress-sel a kiugrásról tárgyalnak. Ekkor már egyetértésben. A német felügyelő tisztek gyanakodva figyelik őket.

Az Erdélyi Pártnál naponta fordulnak meg a baloldaliak: Balogh Edgár, Jordáky Lajos, Veress Pál, Demeter János. Az időnként a fővárosba utazó Teleki Béla, arra az esetre, ha a baloldali foglyok szabadon bocsátását rendeznék, apámat aláírási joggal ruhazza fel. Utóbb, az öt-öt tagú jobb- és baloldali tárgyalópartnerek megbeszélése után, Dálnoki Veress és Bethlen Béla beleegyezésével¹² a Gestapo orra előtt bocsátják szabadon a politikai foglyokat. Mintegy 60 embert, két lépcsőben.

Kovács Katona Jenő, a németek által nemsokára – október 9–10-én – meggyilkolt baloldali, reggelente rendszeresen jelenti az éjjeli rádióhíreket Teleki Bélának.

Szász István egyedül, majd Vita Sándor és Faragó Pál kíséretében még több szemleúton vesz részt, és tapasztalhatja, hogy egyesek menekülésre, mások, mint ők is, maradásra biztatják a lakosságot. Választhatnak. Az EMGE azonban szembehelyezkedik a kiűritési rendelettel.¹³

Már a szabadon bocsátott baloldaliakkal karöltve szervezik a városnak és értékeinek megmentését. Dálnoki Veress ígéretet tesz Kolozsvár megkímélésére, s azt be is tartja. Az egyetem sem menekül el.

Október 10-én apám – minden eshetőségre gondolva – búcsúlevelét Bethlen Bélára bízza, majd a távozási szándékát hirtelen megváltoztató Teleki Béla is búcsúlevelet ír, minthogy szintén a maradás mellett dönt.

10-én már csak négyen vannak a hivatalban: Szász István, Teleki Béla, Vita Sándor és Demeter Béla. Nyugtalan éjszaka következik.

11-én reggel apám egyedül dolgozik íróasztalánál, mikor az első szovjet katona megjelenik. Az orosz odalép, és megkérdezi: rabotajes, rabotajes? Aztán a térképbe szúrt zászlók után érdeklődik, mire elmagyarázza, hogy ő mérnök. Miután azt a felvilágosítást kapja, hogy a zászlókkal jelzett pontok afféle kolhozközpontok, az orosz igen elégedett. Milyen érdekes lehetett volna egy eszmecsere a szabad társulás és a kolhozosítás különbségeiről. Mint sejtjük, ez elmaradt. Megérkezett viszont a kommunista Veress Pál, és mindenkit megnyugtatót, hogy nem lesz semmi baj, de az

épületet ki kell üríteni. Itt lesz a szovjet főhadiszállás.

Az EMGE-nek az új impériumváltásig tartó története ezzel végződik. Elmondhatjuk, hogy a legnehezebb időkben a magyar kormányra legnagyobb erővel Erdély próbált nyomást gyakorolni a kijózanodás irányába, s ebben az EMGE kiváló vezetői gárdájának meghatározó szerepe volt.

Nem véletlen, hogy a jól informált Haynal Imre és Miskolczy Dezső professzorok tanácsára éppen ez az EMGE-csoport: Teleki Béla, Vita Sándor, Demeter Béla és Szász István lesz a klinika vendége. Szilvássy Karola gondoskodik ellátásukról. De a közismert és jóbarát román Telia dr. fia, aki a Gyárfás lány anyja révén rokonunk is, feljelentést tesz a „veszedelmes elemekről”. Az NKVD letartóztatja őket, majd számos kihallgatás után, magukkal hurcolják hármutat az előre haladó front mögött. Demeter Béla ekkor még szerencsés, mert a letartóztatáskor éppen a konyhában van, s onnan kerekedik ki.

A történet folytatásához tartozik, hogy – elmondása szerint – Balogh Edgár hetekkel ezt követően interveniált Teleki Béla és Vita Sándor érdekében. Apám szabadulását egy mezőcsáti kihallgatásnak köszönheti, ahol végre akad egy orosz, aki megérti és elhiszi, hogy ő gazdasági szakember és nem politikus. Innen indul haza gyalog vagy egy-egy vasúti szerelvényre felkapaszkodva. Teleki és Vita viszont, később szabadulva, Budapestre mennek. Teleki Béla az USA-ba emigrál. Vita Sándor Budapesten éli le életét.

Apám, amint visszaér Kolozsvárra, ismét az EMGE ügyeinek szenteli magát.

Közben az EMGE vezetését egy direktórium útján Kós Károlyék szervezik meg, és az ügyvezető alelnöki posztot számára fenntartják. Ugyanakkor 1945 első hetében levelet kap az alakuló Bolyai Egyetemtől, hogy az agrárpolitika tárgyának előadásait vállalja el. Ezt a munkát is nagy odaadással kezdi meg.

Az EMGE elnökségét átveszi a Nagyenyedről visszatérő Szász Pál. A munka ismét egész Erdély területén indulhat meg. Az együttműködés Szász Pállal, a régi új elnökkel egyre olajozottabb. Közben azonban viharfelhők gyülekeznek. A kommunista álarcba öltözött bizantinizmus, ügyesen terelgeti a Magyar Népi Szövetséget öngyilkos utakon. A szovjet közigazgatás vagy Észak-Erdélyi Köztársaság 126 napjának¹⁴ megtevesztettjei talán nem sejtik a veszélyt,

mások a proletár internacionalizmus mámorában élnek. Minden végzetes feladatra akad vállalkozó.

Az EMGE felszámolása

■ Az MNSZ 1945. május 5-én tartott gyűlésén az EMGE a Szövetség ellenőrzése alá kerül, s mint alosztály működik tovább. Az MNSZ egy váltóórt küld ellenőrnek, aki az ügyvezető alelnöki szobába veszi be magát. A kínai selyem pizsamát modern ruhának képzelve abban jár fel s alá, barátait invitálgatja, hogy csodálják meg új irodáját. De a munka – főleg a gazdakörök és tanfolyamok, valamint a gazdanapok szervezése terén, ettől függetlenül szépen halad. Az észak- és dél-erdélyi feladatok ismét összeállnak.

Az EMGE az 1946. február 16-i marosvásárhelyi kongresszusára készül. Apám nagy beszámolót ír a legutóbbi kongresszus utáni négy időszakról. Az első az utolsó kongresszustól a háború végéig tart, a második az ideiglenes direktórium időszakára vonatkozik, a harmadik az átalakult EMGE munkája az MNSZ általi átvételig, s a negyedik az ezt követő időszak.

Bejelenti a *Mezőgazdasági Szemle* újbóli kiadását. Felsorolja, hogy az EMGE Naptár 600 oldalban tankönyvként jelent meg 20 000 példányban, az *Erdélyi Gazda* példányszáma 65 000 fölé emelkedett, a gazdakörök száma 876, a dél-erdélyiekkel együtt 1 195, hogy 60 különféle tanfolyamot tartottak 2 254 résztvevővel. A taglétszám 80 000, s emögött mintegy 500 000 magyar lélek számolható.

Megválasztják az új vezetőséget. A régi-ek teljes bizalmat kapnak. Dr. Csákány Béla képviseli az MNSZ vezetőségét. Kurkó Gyárfás levele nagy sikert arat. Ekkor azonban baj történik. Szász Pál beszédének első fejezetét így zárja: „Ezt az egységet ne bontsa meg a politika.”¹⁵ Ez a mondat az MNSZ-körökben elégedetlenséget kelt, s ezután a „politika-mentesség” bűnének visszhangja utolsó percig kísért. Egyébként ez a kérdés merül fel akkor is, amikor az *Erdélyi Gazda* és a *Falvak Népe* fúzióját erőltetné az MNSZ. Az elnök határozottan leszögezi, hogy míg ez szakmai, amaz politikai neveléssel foglalkozik. „Mínt hogy pedig kijelentettük, hogy nem politizálunk, a fúzió nem aktuális.”

Visszatérve az elnöki beszédhez, – amikor Szász Pál köszönetet mond az előd Teleki Bélának, tetőpontra hág a nyugtalanság. A választást követő közgyűlést egy ideig nem lehet megkezdeni. Ide-oda futkosás,

Szász Pált többször is Csákányhoz szólítják, vitatkozás mindenfelé. Aztán az elnöki asztalhoz visszatérő Szász Pál odasúgja apámnak: „Pista, ezek a te fejedet követelik.” Mínt kiderült, Antal Dániel szervezkedett, és szeretett volna ügyvezető alelnök lenni. Egyébként a kiadott hivatalos jegyzőkönyvben Szász Pálnak ezt a Telekire vonatkozó mondatát nem is találhatjuk meg.

Apám felveti a bizalmi kérést – közfelkiáltással bizalmat szavaznak neki.

Egyelőre tehát tovább dolgozhat,¹⁶ de a vészjósló csendben az aknamunka folytatódik.

Egy szép napon, pontosan 1947. június 21-én arra megy be munkahelyére, hogy a *Világosság* című lapban névtelen szerzőtől vastag betűs címmel jelent meg egy róla szóló írás: Szász István az EMGE alelnöke visszaélt a demokrácia bizalmával.¹⁷ Antal Dániel a folyosón sajnálkozik, egy előző napon apámnak küldött baráti levélre hivatkozik, melyben figyelmeztette erre. A ma is birtokomban levő levélben két nappal a *Világosság*-béli cikk megjelenése előtt írt levélben ez olvasható: „Kedves Pista! Ma este 11 órakor értesültem arról, hogy a *Világosság* holnapi számában egy cikk jelenik meg, amely veled foglalkozik. A cikket nem olvastam, de úgy értesültem, hogy különböző terhelő adatokat is tartalmaz. Nagyon kellemetlenül érint engem, ugyanis a mai megbeszélésünk tételeit befolyásolja. De kellemetlen a *Világosság* felelős szerkesztőjének¹⁸ is, akinek nem állott módjában a tényeken változtatni. Véleményem szerint vissza kellene vonulj, nehogy még nehezebb körülmények közé kerülj. Szeretettel ölel: Antal Dániel. Kolozsvár, 1947. június 19.”

Mínt tudjuk, a *Világosság* főszerkesztője Balogh Edgár volt.

A levél apám kezébe valamilyen okból csak a cikk megjelenése után jut el. Azonnal útnak indul a kérdést tisztázni. Az utcán véletlenül feltűnik mögötte Balogh Edgár és Csörgő Lajos. Csörgő utánaered, és kijelenti, hogy ő Balogh baklövésének tartja a dolgot, és ne izgassa magát: ő a Bolyai Egyetem tanára, és személye védelmet élvez. Edgár – mínt mondja – zavarban van, s nem akar vele találkozni. Hosszasan vigasztalja, és figyelmeztetése ellenére, kompromittáló társaságával nem törődve kíséri az utcán.

Ezután az események felgyorsulnak. Újabb cikkek látnak nyomdafestéket, melyek immáron Szász Pált is, illetve mindkettőjüket támadják. Szintén névtelenül.

A *Világosság*ban megjelent írások így következnek: 1947. június 26.: Szász Pál

igazi arca stb.); június 28.: Szász Pál együttműködött az összeesküvőkkel, majd július 2-án: Szász Pállal együtt lemondott az EMGE vezetősége. Öttagú bizottság vette át a vezetést. Antal Dániel az ideiglenes elnök.

Természetesen az *Igazság, az Új Élet* és a *Szabad Szó* is felzárkózik cikkeivel. Képtelen vádakkal állanak elő. Valamennyit őrizi a családi levéltár.

Dr. Szász Pál és dr. Szász István a kész helyzetet felismerően, közös megbeszélés után, lemondanak s átadják a több mint száz-esztendő, magyar érdekvédelmi összefogást megvalósító szervezet vezetését az Antal Dániel elnöklete alatt működő bizottságnak.

Apám rövid nyilatkozatot tesz az EMGE két főtítkára előtt. Így szól: „Alulírott Dr. Szász István, az EMGE. ü. v. alelnöke egyesületünk főtítkárai előtt kijelentem, hogy állásomtól a kényszer hatása alatt, az egyesület érdekében kell visszavonulnom.

Kolozsvár, 1947. június hó 25. Dr. Szász István ü. v. alelnök”

A sajtója mellett Nagy Miklós és Szövérdi Ferenc főtítkárok aláírása szerepel.

Antal Dániel úgy hiheti, révbé ért, de az EMGE sorsa megpecsételődik.

Epilógus

■ Évekkel később lakásunkon egy ismert újságíró jelent meg. A súlyosan beteg ember sírva tett vallomást apámnak, s közeli halálára hivatkozva mondta: nem viheti titkát a sírba. A cikkeket Balogh Edgár megrendelésére ő írta. Bocsánatot kért. (Apám esküvel fogadtatta meg velem, hogy az illető nevét nem mondom meg senkinek.) Meghatódva búcsúztak egymástól. A bocsánatkérő néhány évet még élt.

Hogy az egész vádözön blöff volt, azt az bizonyítja, hogy apám tovább taníthatott. Pontosabban további tanulságos és dolgos időszakot nyert. Sőt egy idő után a Mezőgazdasági Közgazdaságtant is oktatta a Bolyai Egyetemen, majd munkáját a Mezőgazdasági Akadémián folytatta, s a talajtérképezés gyakorlati megszervezésében szerzett műlhatatlan érdemeket. Erről szóló alapvető dolgozatát a Román Tudományos Akadémia Traian Săvulescu elnök ajánlásával adta ki, és bekerült a tantervbe is. Később azonban, számos könyv megírása¹⁹ és az új fiatal talajtérképező generáció kiképzése után kényesernyudíjazzák. Ezt követően a segédmunkásság várt reá. Mindezt emelt fővel fogadta, és az éjjeli almáciánozás vagy a va-

kolókanál lerakása után hazatérve még újabb szakkönyvet is írt.

Hihetetlennek tűnhet, mégis jellemző, hogy az EMGE további történetét olyan homály és találgatások fedik, mintha sok ezer éves őstörténetről lenne szó. A téma jeles kutatóját, Farkas Zoltán Andrást kérdeztem erről. Ő is csak tangenciális információkból tud következtetni. Nagy Miklósnak 1948-ban még könyve jelent meg az EMGE égisze alatt,²⁰ de ebben az évben megjelent az *Erdélyi Gazda Naptárának* egy silány száma is, Kacsó Sándor vezércikkével.²¹ Aztán Egyed Ákost idézte, aki az EME történetéről írva megjegyzi, hogy 1950-ben tiltották be más magyar és szász intézményekkel együtt, s itt az EMGE-t is felsorolja.

Semmi esetre sem lehetett valós Balogh Edgár azon megállapítása, hogy az EMGE később hozzájárult a kollektivizálás elősegítéséhez. Ezzel ellentétben mélységesen igaz, hogy a mezőgazdasági önszerveződésben betöltött szerepével a közös gazdálkodás minden valódi előnyét felmutatta.

Antal Dániel halálát apám már nagybetegen tudta meg, egy kórházi ágyon. A sokáig barátnak hitt ellenséget – Kótay professzor jelenlétében – megrendülten és keresztényi megbocsátással siratta el. Hallgattam őket. Tudatában volt annak is, hogy ha Antal nem, akkor más elvégezte volna ezt a munkát.

Balogh Edgárral való kapcsolata a továbbiakban is felhőtlen volt. Edgár bácsiról soha rossz szót nem hallottam. Mikor a csengőfrász éveiben apám bajban volt, támogató irattal is ellátta. Ez is ott szerepel emlékeink között. Írásait is közölte.

Még volt egy szép élménye, a debreceni aranydiploma átvétele és az akkori földművelésügyi miniszter – Dimény – által tiszteletére rendezett magyarországi szakmai körút. Hosszas szenvedés után 1973. február 16-án halt meg. Az egyházmegyei főgondnokot, Kolozsvár igazi szerelmesét hatalmas tömeg kísérte utolsó útjára a Házsongárdba.

Antal Dániel *Család és szolgálat* című²² életírását 1945-tel zárja. A kényes időszakal nem foglalkozik.

Balogh Edgár még 1986-ban megjelent *Férfimunka* című könyvében²³ nem revidálja álláspontját. Így ír: „Az összeférhetlenségig feszült a Szász István volt földbirtoke, az EMGE-alelnök körül támadt bo-

